

Asia: VN/4063/2021

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Rikosuhripäivystyksen lausunto avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden täsmentämisestä

Pakkoavioliiton määritelmän täsmennys

Rikosuhripäivystys jakaa näkemyksen siitä, että pakkoavioliiton tarkka määritelmä ei ole täysin yksiselitteinen, vaan eri viranomaistoimijat ja tahot tulkitsevat määritelmää erityisesti käytännön asiakastyössä, mutta myös rikosprosessissa eri tavoin. Oikeusministeriön "Pakkoavioliitto ja rikosoikeudelliset seuraamukset" -julkaisu (2020) ohjaa, että pakkoavioliiton uhreiksi ei katsota henkilöitä, jotka ovat ensin suostuneet liiton solmimiseen, mutta olosuhteet liitossa ovat muuttuneet ihmisarvoa loukkaaviksi, toinen puoliso on otettu määräysvaltaan, eikä hänellä ole mahdollisuutta erota liitosta ilman vakavia seuraamuksia.

Rikosuhripäivystys katsoo, että pakkoavioliiton määritelmän tulisi koskea myös edellä mainitun kaltaisia tilanteita: Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa on oikeusministeriön määritelmän mukaisten pakkoavioliiton uhrien lisäksi useita kymmeniä henkilöitä, jotka ovat suostuneet tai näennäisesti suostuneet avioliittoon, mutta ovat myöhemmin kokeneet tullessa erehdyttyiksi siihen tai ovat kertoneet, etteivät ole tiedostaneet liitosta kieltäytymisen olevan ylipäättään mahdollista. He elävät kontrolloituina ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa, puolisonsa tai laajemman yhteisön määräysvallan alla, tyypillisesti puolison hyötyen heistä esimerkiksi taloudellisesti, seksuaalisesti ja työvoimana.

Riippumatta siitä, onko uhri ennen solmimishetkeä yrittänyt kieltäytyä liitosta vai ei, Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien henkilöiden tapauksissa uhrien nykytilanteet ja tarpeet ovat hyvin samankaltaisia. Lisäksi pakottamisen tai erehdyttämisen sekä muiden

oikeudenloukkausten todistamisen haaste on molemmissa tapauksissa osoittautunut rikosprosessissa erittäin suureksi. Pakottaminen on voinut olla hyvin hienovaraista ja pitkäkestoista, perheen tai yhteisön sosiaalisiin normeihin perustuvaa, eikä pakottamista jälkikäteen ole voitu selkeästi näyttää toteen. Liitossa tapahtuva hyväksikäyttö, kontrolli ja uhkailu jättää harvoin konkreettisia todisteita, joten niiden toteen näyttäminen myöhemmin on erittäin haastavaa.

Mikäli avioliittoon pakottaminen nähdään yksittäisenä avioliiton solmimishetkeen keskittyvänä tekona, ei tilanteessa automaattisesti voida tällä hetkellä katsoa täyttyvän ihmiskauppaviitteet. Tästä esimerkkinä tilanne, jossa tähdätään avioliiton solmimiseen vastoin toisen tai molempien puolisojen suostumusta, mutta jossa liittoa ei kuitenkaan solmita hyväksikäyttötarkoituksessa, eikä kummankaan puolison voida avioliiton solmimisen jälkeen katsoa elävän ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa. Erityisesti näissä tilanteissa lain tulkintaa ja siten rangaistavuuden alaa tulisi selkiyttää.

Rikosuhripäivystyksen kanta avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin täsmentämisestä

Rikosuhripäivystys ei pidä yksiselitteisenä sitä, tulisiko avioliittoon pakottamisesta säätää erillinen rangaistussäännös rikoslakiin vai tulisiko ihmiskauppaa koskevaa säännöstä (RL 25:3) täsmentää siten, että säännökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi avioliittoon pakottaminen. Rikosuhripäivystys ei kannata sitä, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin erikseen rangaistavaksi rikoslain pakottamista koskevassa säännöksessä (RL 25:8).

Mikäli avioliittoon pakottamisesta säädettäisiin erillinen rangaistussäännös rikoslakiin ja se kattaisi ainoastaan avioliiton solmimishetkeen liittyvät tilanteet, joista on saatavilla riittävästi näyttöä, tulisi käytännössä kaikkiin Rikosuhripäivystyksen tietoon tullessiin tapauksiin soveltaa avioliittoon pakottamisen lisäksi myös muita säännöksiä. Tapauksissa uhrien oikeudenloukkaukset eivät ole jääneet ainoastaan pakottamishetkeen ja niitä leimaa muun pitkäaikaisen hyväksikäytön lisäksi eroamisen estäminen. Jatkossa siis tilanteita, joissa avioliittoon pakotetuista henkilöistä toinen tai molemmat osapuolet päätyvät liiton sisällä hyväksikäytetyiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin toisen henkilön määräysvallan alle, tulisi käytännössä tutkia sekä avioliittoon pakottamisena että ihmiskauppana ja muina mahdollisina tapaukseen liittyvinä tekoina.

Uhrin tilannetta tulisi jo nykyisellään, mutta myös jatkossa, tarkastella kokonaisuutena huomioiden myös se, että epäiltyjä voi tapauksessa olla yksi tai useampia. Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan pakkoavioliittotilanteiden tutkinnassa on tällä hetkellä haasteena näytön saamisen lisäksi se, että tapauksia tutkitaan harvoin pitkään jatkuvana erilaisten tekojen kokonaisuuksina, vaan tutkinnassa on usein sarja yksittäisiä, ihmiskauppaa lievempiä tekoja, joita tutkitaan toisistaan erillisinä, toisinaan myös eri poliisilaitosten alueilla. Rikosuhripäivystyksen huolena on, että jatkossa tutkintanimikkeiden joukkoon ainoastaan lisättäisiin avioliittoon pakottaminen, mutta käytännössä uhrin tilannetta ei edelleenkään tutkittaisi kokonaisuutena. Toisaalta, mikäli avioliittoon pakottaminen olisi erilliskriminalisoitu ja siten yhtenä tutkintanimikkeenä, saattaisi se edesauttaa

tilanteen moninaisuuden ja dynamiikan ymmärtämistä ja käsittelyä yksittäistä tekoa suurempana kokonaisuutena.

Mikäli avioliittoon pakottamisesta säädettäisiin erillinen rangaistussäännös, olisi sen muotoilussa mahdollista huomioida erityiset ilmiöön liittyvät piirteet, kattaen erilaiset, myös hienovaraisemmat pakottamisen muodot. Tämä olisi selkeä parannus nykytilaan.

Kuten arviomuistion johtopäätöksissä on esitetty: ”Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai toista erehdyttämällä, jolloin pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täyttyä usealla tavalla ja eri vaiheissa”. Ihmiskauppasäännös ei kuitenkaan nykyisellään kata kaikkia avioliittoon pakottamisen tilanteita. Mikäli avioliittoon pakottaminen lisättäisiin ihmiskauppasäännökseen yhdeksi teon tarkoituksen muodoksi, tämä tarkoittaisi sitä, että pakkoavioliittoa ei tarvitsisi enää tulkita muuna ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena. Jotta säännös tällaisena kattaisi mahdollisimman monta pakkoavioliiton muotoa, tulisi lisäksi säätää, että henkilö tuomitaan ihmiskaupasta, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Jos avioliittoon pakottaminen säädettäisiin erikseen rangaistavaksi rikoslain pakottamista koskevassa säännöksessä, se tulisi samalla säätää virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Arviomuistiossakin mainittu huoli siitä, että asianomistaja ei halua edetä asiassa tai haluaa ”vetää jutun pois”, on aina olemassa. Uhrin omaa toivetta tulee aina ensisijaisesti kunnioittaa, mutta on kyettävä erottamaan ja tunnistamaan tilanteet, joissa uhri toimii omasta aloitteestaan, ja joissa häntä painostetaan toimimaan tietyllä tavalla. Uhria tulee voida suojata niin, ettei hän painostuksen alaisena joudu olemaan etenemättä asiassa tai kertomatta tapauksen yksityiskohtia.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan uhreja on useimmiten helpottanut ajatus siitä, että tapauksen ollessa virallisen syytteen alainen, vastuu sen etenemisestä ei ole uhrilla itsellään. Tekijän tai tekijöiden uhkaillessa ja vaatiessa jutun pois vetämistä, on tekijälle saatettu tietoon, että tapauksen tutkinnan eteneminen ei ole asianomistajan päätettävissä. Käytännössä joissakin yksittäistapauksissa uhrin ovat päättäneet olla kertomatta tilanteensa yksityiskohdista esitutkintaviranomaisille. Tällöin tapaus ei uhrin toiveesta ole esitutkinnassa edennyt siitä huolimatta, että rikos on ollut virallisen syytteen alainen.

Rikosuhripäivystys katsoo, että uhrilähtöisesti ajateltuna myös avioliiton kaltaiset, Suomen oikeusjärjestelmän mukaan epäviralliset, mutta avioliittoon rinnastettavat sitoumukset tulisi kattaa rangaistussäännöksessä. Tämä aiheuttaisi kuitenkin haasteita riittävän kattavassa määrittelyssä sekä myöhemmin tapausten tulkinnessa. Kuten arviomuistiossa on huomioitu, vaikka avioliitto ei olisi Suomessa juridisesti pätevä, uhrin olosuhteet voivat olla sellaiset, että ihmiskaupan tai pakottamisen määritelmä täyttyy. Epävirallisten liittojen voidaan katsoa siis jatkossakin olevan muu ihmisarvoa loukkaava olosuhde.

Huomioitavaa

Rikosuhripäivystys jakaa Tuuli Hongin "Kohtaako lainsäädäntö pakkoavioliiton uhrin?" -julkaisussa (2020) esitetyn näkökulman: vaikka avioliitto voi muuttua pakkoavioliitoksi liiton aikana ja solmimisajankohtaan sidottu määritelmä on selkeä lähtökohta rikoslain säännöksen perustaksi, pakkoavioliittoilmiön laajuus on syytä tiedostaa ja sisällyttää aiheesta käytävään keskusteluun. Ilmiön laajuus, uhrien tilanteet ja hyväksikäytön dynamiikka on tiedostettava myös uhrien tarpeista ja oikeuksista keskusteltaessa, ja erityisesti lainsäädäntömuutoksia suunniteltaessa.

Kaiken kaikkiaan viranomaisten ymmärrystä pakkoavioliittojen ja sen kaltaisten suhteiden dynamiikasta tulisi entisestään vahvistaa. Kuten edellä on mainittu, Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan tapausten tutkinnoissa on monenlaisia haasteita. Tätä kokemusta tukee myös apulaisoikeuskanslerin 28.12.21 antama ratkaisu koskien poliisin ja syyttäjän menettelyä sekä ihmiskaupan tutkintaa. Usein pakkoavioliittotilanteessa elävä henkilö ohjautuu Rikosuhripäivystyksen asiakkuuteen turvakodin kautta. Tällöin tutkinnassa on usein jo pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely, josta uhria on saatettu kuulla puhelimitse ilman avustajaa. Mikäli kolmannen sektorin palveluissa tilannetta ei olisi tunnistettu ja tarvittaessa uutta, laajempaan kokonaisuuteen liittyvää tutkintapyyntöä tehty, ei kokonaistilanne olisi todennäköisesti missään kohtaa esitutkintaa tullut ilmi.

Rikosuhripäivystyksen huolena on, että henkilöt, jotka ovat suostuneet tai näennäisesti suostuneet avioliittoon tai joihin kohdistunutta pakottamista ei voida todentaa, mutta jotka elävät ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa ja joiden eroaminen yritetään estää, ovat jatkossakin tilanteessa, jossa heitä ei rikosprosessissa tai palveluntarvetta arvioitaessa nähdä pakkoavioliiton eikä myöskään ihmiskaupan uhreina. Nykytilanteessa se saattaa vaikuttaa negatiivisesti uhrien palvelunsaantiin ja oikeuksien toteutumiseen. Tällä hetkellä eduskunnan käsittelyssä olevan hallituksen esityksen mukaan heitä ei myöskään koskettaisi mahdollisuus avioliiton kumoamiseen.

Jos tapauksia ei tunnisteta, myöskään tekijöiden rikosvastuu ei toteudu. Rikosuhripäivystyksen tiedossa on useampia tapauksia, joissa epäilty hyväksikäyttäjä on vielä tutkinnan ollessa kesken avioitunut Suomen ulkopuolella uudelleen ja tuonut uuden puolison Suomeen. Joissakin näistä tapauksista hyväksikäyttö on tiettävästi alkanut myös uudessa suhteessa.

Rikosuhripäivystys ei linjauksensa mukaisesti ota kantaa rangaistussäätelyyn.

Åberg Leena-Kaisa
Rikosuhripäivystys